

EDMONDO DE AMICIS VỚI “NHỮNG TẤM LÒNG CAO CẢ”

I. HAI MƯƠI TUỔI CHIẾN ĐẤU VÌ ĐỘC LẬP, THỐNG NHẤT; BỐN MƯƠI TUỔI ĐẤU TRANH CHO CÔNG BẰNG XÃ HỘI

Trên thế giới, nhiều người lớn và trẻ em chẳng mấy ai không biết nhà văn Ý Edmondo De Amicis. Nhưng nhà văn được trẻ em yêu thích ấy lại không phải là người chuyên viết sách về trẻ em hay cho trẻ em.

De Amicis sinh ngày 21 tháng 10 năm 1846 ở Oneglia, xứ Liguria, trên bờ biển Tây Bắc bán đảo Ý. Sự nghiệp giải phóng và thống nhất Ý bắt đầu từ năm 1820, đến năm 1870 mới hoàn thành, là phong trào dân tộc lớn nhất lịch sử châu Âu trong thế kỉ XIX. Khi trận Custoza thứ nhất đánh quân xâm lược Áo trong Cách mạng 1848 diễn ra thì chú bé Edmondo chưa được hai tuổi; nhưng trận Custoza thứ hai diễn ra, thì người sĩ quan mới tốt nghiệp chưa đầy hai mươi tuổi De Amicis đã có mặt trên

chiến trường, ngày 24 tháng 6 năm 1866, chiến đấu dưới lá cờ ba màu, trong hàng ngũ quân đội Ý. Người thanh niên ấy cũng bắt đầu viết văn, và hai năm sau tác phẩm đầu tay ra đời, tập hợp một số truyện vừa dưới nhan đề **Cuộc đời quân ngũ** (*La vita militare*, 1868).

Nước nhà độc lập, thống nhất; De Amicis từ già “cuộc đời quân ngũ” đi du lịch nước ngoài, để sáng tác theo một thể tài khác: thể du kí. Và các tác phẩm kế tiếp nhau ra đời: **Tây Ban Nha** (1873), **Hà Lan** (1874), **Ma Rốc** (1876), **Constantinople** (1878 - 1879) và cuốn **Chân dung văn hào** (*Ritratti letterari*, 1881) được viết để tỏ lòng ngưỡng mộ những nhà văn lớn đương thời.

Thống nhất xong, năm 1871 nước Ý đông dân mà rất nghèo, công nghiệp chưa có gì, địa chủ chiếm những diện tích mênh mông, dân số tăng nhanh, rất nhiều người Ý phải di cư đến đất khách quê người kiếm ăn, mỗi năm trung bình hơn nửa triệu, có năm gần một triệu, nhiều nhất thế giới. Di dân là vấn đề rất lớn trong đời sống nước Ý, đã được De Amicis chú ý và đầu tiên lấy làm đề tài cho một tác phẩm: **Trên đại dương** (*Sull'oceano*). Năm sau, 1890, ông lại viết tiếp cuốn **Truyện một người chủ** (*Romanzo di un maestro*).

Cũng từ năm ấy, ở Ý, chủ nghĩa tư bản phát triển mạnh, và người theo chủ nghĩa Marx ngày càng đông: trên đảo Sicilia, nông dân tổ chức những hiệp hội, và từ năm 1893 đã bắt đầu nổi dậy. Không sống bàng quan, ngay năm 1891, De Amicis đã tham gia Đảng Xã hội Ý, là thành viên của Đệ nhị Quốc tế, và từ đấy đấu tranh không ngừng cho công bằng xã hội, cho đời sống của người nghèo khổ và dân lao động; văn nhân biến

thành chiến sĩ, diễn thuyết khắp nơi, rất nhiệt thành về các vấn đề xã hội; sau thu thập những diễn văn ấy xuất bản thành tập **Vấn đề xã hội** (*Questione sociate*, 1894). Đảng Xã hội Ý bị khủng bố dữ, De Amicis vẫn chiến đấu không ngừng. Những cuộc nổi dậy của quần chúng nghèo khổ và những đợt đàn áp của chính quyền tư sản đều được lấy làm đề tài cho luận văn chính trị **Nội chiến** (*Lotte civili*, 1901).

Trong cuộc đời mình, chưa đến hai mươi tuổi, nhà văn Ý ấy đã chiến đấu cho độc lập và thống nhất của đất nước; ngoài bốn mươi tuổi lại phải đấu tranh cho đến trọn đời vì thắng lợi của công bằng xã hội; và De Amicis qua đời ở Bordighera tỉnh Genoa, ngày 11 tháng 3 năm 1908, hưởng thọ 62 tuổi.

Cầm bút hơn bốn mươi năm, một nửa thời gian De Amicis chuyên viết du kí và phê bình văn học, một nửa viết về các chủ đề chính trị và xã hội, tác phẩm để lại cũng khá nhiều và sinh thời của tác giả cũng gây ra tiếng vang không ít; nhưng thành công nhất có lẽ lại là hai cuốn sách nhỏ viết nhẹ nhàng, thoải mái, tựa hồ chẳng đòi hỏi của tác giả lắm công phu, nhiều nhiệt tình như mọi cuốn khác: **Những người bạn dí dỏm**, thân mật, đầy lòng thương người, và nhất là **Tấm lòng** (*Cuore*) mà thế giới quen gọi là **Những tấm lòng cao cả**, ra đời vào đầu những năm 80 của thế kỉ trước(1), và gần một trăm năm nay đã làm cho De Amicis nổi tiếng khắp thế giới. Nhưng được như vậy chính là vì cuốn **Coure** ấy mang một hoài bão thiết tha của tác giả, “bấy lâu nay một chút lòng...”

(1) Lời giới thiệu Dịch giả viết vào những năm 1990 (BT).

II. HOÀI BẢO XÂY DỰNG ĐẠO ĐỨC CHO THẾ HỆ TƯƠNG LAI

Một cậu bé người Ý, Enrico Bottini, hàng ngày ghi lại những việc lớn nhỏ diễn ra trong đời học sinh của cậu, những cảm tưởng và suy nghĩ của cậu thành một cuốn nhật kí. Mỗi tháng, thầy giáo cho chép một truyện để đọc trong lớp; mỗi tháng, bố hay mẹ viết cho con một lá thư; những lá thư và truyện ấy đều được xếp vào cuốn nhật kí. Ghi chép trong mười tháng, đó là một cuốn truyện nhỏ về năm học của cậu bé mười một tuổi.

Nhân vật trong nhật kí là các cô giáo, thầy giáo, các bạn học của Enrico, là bố, mẹ Enrico, cùng bố mẹ các bạn; mỗi người một vẻ, có một đặc điểm nhất định về mặt thể chất hay tinh thần, nhất là các bạn của Enrico. Tính cách các nhân vật đã được cách điệu hóa để tiêu biểu cho một nét tốt hay một tính xấu, hay chỉ là một thói quen, vì đấy không phải là một tác phẩm phản ánh nền giáo dục ở nước Ý cuối thế kỉ XIX, mà là một tác phẩm ***muốn hình tượng nghệ thuật để trình bày những điều suy nghĩ về đức dục ở nhà trường và gia đình***, mà tác giả mang trong óc như một lí tưởng, và trong lòng như một hoài bão.

Trong các trang nhật kí của mình, Enrico không phải chỉ ghi những việc mà ở trường có vai trò của cô giáo, thầy giáo, mà còn chép cả những việc ở nhà có vai trò của bố mẹ mình,

lại cũng không bỏ qua một số việc xảy ra ngoài phố với sự tham gia của người ngoài. Rõ ràng De Amicis quan niệm rất đúng rằng muốn dạy đạo đức cho trẻ, ***phải có ba mặt giáo dục tốt: của nhà trường, của gia đình và của xã hội.***

Cô giáo, thầy giáo trước tiên phải thương yêu học trò. Coretti vác củi từ năm giờ sáng, vào lớp ngủ thiếp đi, thầy Perboni để đến hết giờ mới đánh thức dậy, rồi ôm đầu cậu trong hai tay, hôn vào tóc cậu và nói: “Thầy không mắng đâu. Thầy biết là trước khi đến lớp, con đã phải làm lụng nhiều.”

Cuối năm, học sinh thi đều khá; để làm cho họ vui, thầy giáo tóc đã hoa râm và không bao giờ cười ấy lại làm bộ trượt chân, phải bám vào tường cho khỏi ngã. “Phải chăng đó là cái phút vui độc nhất của thầy? Một sự đền bù cho chín tháng trời yêu thương, kiên nhẫn và phiền muộn nữa?” Enrico ghi vào nhật kí như thế. Thầy có vật kỉ niệm là ảnh các học trò cũ tặng, đã ngoài hai mươi năm thầy vẫn treo đầu giường và nói: “Khi sắp chết, thì cái nhìn cuối cùng của thầy sẽ quay về họ.”

Cụ già Crosetti, sau sáu mươi năm dạy học, vẫn chưa muốn nghỉ - ở nước Ý thuở ấy cô giáo, thầy giáo không có lệ phải về hưu, vì kinh nghiệm và lương tâm của nhà giáo càng thâm niên càng được xã hội quý trọng - nhưng vì run tay trót đánh rơi một giọt mực lên trang vở của học sinh, cụ đành phải xin về. Và cụ tâm sự: “Thật là cay đắng, cay đắng hết sức... Tôi hiểu rằng cuộc đời với tôi như vậy là hết rồi, không có trường học nữa, không còn có sức trẻ nữa, tôi cũng không sống được bao lâu nữa.”

Sau mấy chục năm tận tụy với nghề, cụ giáo Crosetti chỉ có một căn nhà trống trải, tấm ván tồi tàn làm giường ngủ, mẩu

bánh mì với chai dầu làm bữa ăn, khiến cho học trò đã hai thứ tóc trên đầu, không khỏi suy nghĩ: “Đó là tất cả phần thưởng của thầy.”

Nhiều cô giáo, thầy giáo đã xem nghề mình là lẽ sống, là cuộc đời của mình. Và ở trường học cũng có những liệt sĩ hi sinh như ở chiến trường. Cô giáo lớp một trên của Enrico họ không ngọt, nhưng tiếng của cô luôn luôn át cả lớp học, cô nói không nghỉ để học sinh nhỏ không thể lơ đãng được. Cô có thể sống thêm nếu xin nghỉ dạy, nhưng không muốn xa học trò, cô cứ dạy cho hết năm, và cô đã mất ba ngày trước khi dạy hết chương trình. Vĩnh biệt học trò, cô ôm hôn tất cả, rồi vừa khóc vừa chạy nhanh ra khỏi lớp. Cô để lại cho học trò tất cả những gì cô có trên đời, và trước khi chết, cô yêu cầu thầy hiệu trưởng đừng cho học trò đi theo đám tang, sợ các em khóc.

Qua bút mực của trẻ con, De Amicis đã viết một **thiên trường ca cảm động về nghề dạy học**, với những hình tượng cô giáo, thầy giáo, tuy chỉ có vài nét chấm phá, nhưng không dễ mà quên được.

Trong gia đình Enrico, tháng nào bố hay mẹ cũng viết cho con một lá thư, không phải vì đi đâu gửi về, mà ở ngay trong nhà viết đưa cho con đọc và suy nghĩ; thư thì khuyên răn, thư thì cảnh cáo, có khi là trách mắng. Đó là những trường hợp phải “nói chuyện” với con một cách trang nghiêm.

Trong một xã hội văn minh, những người bố, mẹ không phải chỉ là trông nom, săn sóc con mình, mà còn biết **quan tâm đến con người khác, đến trẻ nói chung nữa**. Có một trang kí riêng của Enrico tả “những người bố, mẹ học sinh,” chẳng qua De Amicis đã mượn bút của trẻ để nói chuyện với người lớn. Và

vì thế mà Những tấm lòng cao cả không phải chỉ là một cuốn sách riêng dành cho thiếu nhi, mà lại còn là một cuốn sách viết cho cô giáo, thầy giáo, cho bố mẹ học sinh và cho những người lớn trong xã hội nữa.

Và đối với các bạn đọc ấy của mình, De Amicis muốn nói gì về vấn đề dạy dỗ con trẻ?

III. DẠY TRẺ NÊN DẠY NHỮNG GÌ?

Trước tiên trẻ phải **thật thà**, không được dối trá, dù có lợi cho mình, hay là chỉ để tránh nguy hiểm thôi. De Amicis qua lời Garrone khuyên Garoffi thú tội, rồi lời ông Bottini dạy con, mấy lần nhắc rằng **thật thà là một bổn phận**. Trong các tính xấu, De Amicis **muốn trẻ tránh nhất là tính hèn nhát**. Thầy Perboni hiền từ như thế, nhưng khi bọn thằng Franti xúm lại đánh Crossi, đã phải nổi cơn thịnh nộ chính đáng: “Các cậu đi làm một việc hèn hạ nhất và nhục nhã nhất, có thể bôi nhọ lương tâm con người: các cậu là những kẻ hèn nhát!”

Lạm dụng lòng tốt của người khác cũng là hèn: khi cả lớp làm ồn trong giờ thầy phụ giáo trẻ tuổi, Garrone chỉnh các bạn: “Các cậu lạm dụng lòng tốt của thầy, việc làm của các cậu hèn nhát lắm.”

Đầu năm học, ông Bottini viết cho Enrico lá thư gợi lên hình ảnh trẻ em tất cả các nước trên thế giới đi đến trường học như một đạo quân lớn, để khuyên con: “**Đừng bao giờ làm một người lính nhát gan.**” De Amicis quan niệm rằng lười biếng

cũng là hèn nhát vì thiếu chí khí, thiếu quyết tâm trong bốn phần học tập.

Trong những bức thư viết cho Enrico, không có bức thư nào của ông bà Bottini mà nghiêm khắc như hai bức thư trách mắng con thiếu lễ độ khi ăn nói với bố mẹ. “Thà rằng bố phải thấy con chết đi, còn hơn là thấy con bội bạc với mẹ con...”

Con còn phải giúp đỡ bố mẹ nữa: Giulio bốn tháng trời thức thâu đêm viết thư giúp bố, nhưng giấu bố, dù phải cay đắng chịu đựng những lời trách cứ bất công vì hiểu lầm của bố.

Thầy giáo lại cho Enrico đọc nhiều truyện rất cảm động như Ferruccio đưa thân đón lưỡi dao của tên côn đồ hạ sát bà ngoại, và hi sinh để cứu sống bà; như Marco mười ba tuổi, đi tìm mẹ sáu mươi ngày không nghỉ, vượt đại dương bao la, ngược những dòng sông xa lạ, qua những sa mạc hoang vu, những núi rừng bí hiểm, chịu đói rét, ốm đau, mê sảng, để cho người lạ hành hạ đánh chửi, nhưng cứ phía trước mà đi, cho kì đến khi gặp lại mẹ.

Dạy trẻ những bốn phần đối với bố mẹ và gia đình là việc nhà trường làm, ***thì dạy trẻ những bốn phần đối với thầy, với bạn, với nhà trường*** lại là việc của gia đình; dường như De Amicis đã có ý phân công như vậy.

Học sinh kính yêu cô giáo, thầy giáo vì bố mẹ họ kính yêu, và vì ***trong xã hội, cô giáo, thầy giáo cũng được mọi người kính yêu nữa***. Ngày phát phần thưởng, ông bồi thẩm kết thúc buổi lễ, nhắc học sinh: “Ra khỏi đây các cháu không được quên gửi một cái chào và một lời cảm ơn đến những người đã vì các cháu mà không quản bao mệt nhọc, những người đã hiến tất cả

sức mạnh của trí thông minh và lòng dũng cảm cho các cháu, những người sống chết vì các cháu, và họ đây này!" Rồi ông chỉ tay về phía các cô giáo, thầy giáo.

Trường học là một gia đình, **học sinh như anh em phải thương yêu nhau**, và muốn có tình thương yêu chân thành, tất cả phải chống một số tính xấu. Cần dạy trẻ không nên chùng diện và khoe khoang. Votini vì luôn nghĩ đến mình, nên không những khoe khoang, mà còn tự phụ, đố kị, ghen tị với các bạn nữa, và thầy Perboni phải bảo dè chừng: "Đừng để cho con rấn ghen tị luồn vào tim. Đó là con rấn độc, nó gặm mòn khối óc và làm đôi bại trái tim."

Muốn có tình bạn tốt phải **đẹp thói ích kỷ** và biết sống vì bạn: Enrico mời Precossi đến nhà chơi, "những muốn đem biếu cậu tất cả đồ chơi và tất cả sách học của mình, muốn nhịn miếng bánh mì cuối cùng đang ăn để nhường cậu ăn, muốn tự lột hết quần áo để nhường cậu mặc."

Thư ông Bottini nói với con "**Tại sao cậu yêu đất nước của cậu?**" kết thúc rằng: giá trong một trận chiến đấu vì Tổ quốc mà con trốn tránh nguy hiểm "thì bố của con sẽ đón con với một tiếng nấc đau đớn; và bố sẽ chết với nhát dao găm ấy đâm vào tim."

Thầy Perboni thì cho học sinh đọc hai truyện thiếu niên anh hùng: Cậu bé đánh trống người Sardinia, trong trận Custoza bị đạn vẫn cố làm tròn nhiệm vụ, nên phải cưa một chân, và trên bàn mổ không hề kêu một tiếng. **Cậu bé trinh sát người Lombardia**, chẳng ở trong quân đội, đã hi sinh tính mạng trong khi do thám tình hình địch cho nghĩa quân. Thi hài nhỏ bé của cậu quấn lá cờ ba màu, và nét mặt cậu như đang mỉm cười,

sung sướng và tự hào vì đã hiến đời mình cho xứ Lombard thân yêu của mình.

Ông Bottini lại viết thư dạy con yêu **“thành phố quê hương của con,”** xác định cho con **“những bổn phận phải làm ở ngoài đường phố,”** nhắc con rằng tỏ ra có giáo dục ở nơi công cộng là tôn trọng quê hương mình. “Trình độ giáo dục của một dân tộc có thể đánh giá qua thái độ của con người trên đường phố. Ở đâu mà thấy cảnh thô lỗ diễn ra ngoài đường phố thì chúng ta chắc chắn là sẽ thấy cảnh thô lỗ diễn ra trong các gia đình vậy.”

Nói chuyện về những trẻ mù, thầy giáo khơi lên trong lòng học sinh tình thương những bạn xấu số ấy; trẻ em phải được giáo dục lòng nhân đạo. Trong các bạn của Enrico thì Franti là đứa xấu tính, vì “cái thằng bụng dạ độc ác ấy” ai khóc thì nó cười, “chẳng động lòng vì bất cứ cái gì.”

Thấy một gánh xiếc, đàn bà trẻ con lao động nghệ thuật vất vả gian khổ, nguy hiểm, ông Bottini viết báo ca tụng cậu bé làm xiếc, khiến người xem nô nức kéo đến chật rạp, giúp cho gánh xiếc. Biết có người đàn bà gặp cảnh túng thiếu, bà Bottini liền cùng hai con đến giúp quần áo tiền bạc, và ra về ôm hôn đứa con người đàn bà nghèo khổ, mà mắt đầm lệ. Viết thư cho con, bà dạy “đừng quen thói dừng dừng đi qua trước người nghèo khổ, phải biết giúp đỡ cụ già không nơi nương tựa, bà mẹ không có bánh ăn, đứa bé đang đói, đứa con mất mẹ, nhắc rằng đó là “những đức hạnh không thể bỏ qua.”

Thầy giáo thì kể chuyện Cicillo năm ngày đêm liền trông nom săn sóc một người ốm nặng tưởng là bố mình, đến khi biết là lầm, vẫn ở lại với người bệnh, dù “không biết bác ấy là ai.” Nhật kí của Enrico ghi lại việc Robetti lao mình ra trước chiếc

